

Əliyeva Rəna Camal qızı, Səfərova Şəhla Zahid qızı¹³⁰

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ İSMİN CİNS KATEQORİYASININ NÖVLƏRİ

İsim ümumi qrammatik mənasına görə əşyaların, canlı və cansız varlıqların adlarını bildirir. Kim?, nə? (bəzən də hara?) suallarından birinə cavab olur. Məsələn: *müəllim, şagird, uşaq* və s. isimləri **kim?** sualına; *at, quş, ağac, daş* və s. isimləri **nə?** sualına; *Bakı, Təbriz, Gəncə* və s. isimləri isə **hara?** sualına cavab olur.

İsmın əsas səciyyəvi xüsusiyyətləri tək və cəm olması, mənsubiyyətə görə dəyişməsi və hallanmasıdır.

Konkret və mücərrəd isimlər

Əşya dedikdə bütün varlıqlar nəzərdə tutulur. Varlıqlar iki cürdür: gözlə görünə bilən və görünə bilməyən. Bu baxımdan isimlər iki növə bölünür: konkret isimlər və mücərrəd isimlər.

Konkret isimlər – gözlə görünə bilən əşyaların adlarıdır. Məsələn: *dağ, çiçək, qoyun, insan, meşə, ev* və s.

Mücərrəd isimlər isə gözlə görünə bilməyən əşyaların adlarıdır. Məsələn: *arzu, xəyal, yuxu, məqsəd* və s.

Dildə mövcud olan gerçək həqiqətlərlə sıx surətdə bağlı olan kateqoriyalar aid olduğu dilin daşıyıcıları olan xalqın təfəkkürünün və dilinin inkişafının müəyyən dövrlərində yaranmış, inkişaf etmiş və təkmilləşmişdir. Kateqoriya eyni cinsli əşya və hadisələrin müəyyən qrupları üzrə toplanması haqqında anlayışdır.

Kateqoriyalar içində cins kateqoriyasının ingilis dilində qrammatik səviyyədə deyil, leksik-semantik səviyyədə müşahidə etmək mümkündür. İngilis dilində cins (gender) kateqoriyası III şəxs əvəzliliklərinin tək formasında və isimlərdə müşahidə olunur. III şəxsin təkində əvəzliliklərdə özünü biruzə verən cins kateqoriyası suppletivizm yolu ilə düzəlir.

Bu və ya digər sözün öz leksik mənasını mühafizə edərək, başqa sözə çevrilməsi və çevrilmə zamanı müəyyən bir mənanın əks olunması (6, s. 170) nəticəsi olan suppletivizm hadisəsi nəticəsində ingilis dilində III şəxs əvəzliliklərinin təkində kişi, qadın və orta cinsin təzahür forması belədir.

He - (o-kişi cinsi); *She* - (o-qadın cinsi);

It - (o-orta cins, heyvanlar və cansız əşya və məfhumlara aiddir)

İsimlərdə cins kateqoriyası bir-biri ilə qarşılaşan, yəni qarşı-qarşıya duran iki oporisiyadan yaranır. Bu iki oporisiyadan biri isimləri iki yerə - insane (human) anlayışı və qeyri-insan (non - human) anlayışı isimlərlə ayırır və bu qarşılaşmada əks olunur. II oporisiya isə şəxs bildirən isimləri qadın (feminal) və kişi (masculine) cinslərinə ayıraraq onlardan təzahür edir və cinsin səciyyəvi sistemində burdan yaranır.

Bu ənənəvi terminalogiya tərəfindən kişi (masculine), qadın (feminal) və orta cins (neuter) adlanır. İngilis dilində orta cins həm cansız isimləri, həm də heyvan anlayışı bildirən sözləri əhatə edir. Məsələn: *“book”, “hill”, “world”, “city”, “friendshio”, “love”, “ant”, “horse”, “hen”* və s. isimləri orta cinsə aiddir.

Müasir ingilis dilində ismin cinsini göstəricisi ola biləcək xüsusi morfoloji forma, səciyyəvi şəkilçi yoxdur. Cins ingilis dilində leksik mənada özünü göstərir.

Cins göstəricisi ola biləcək morfoloji vasitənin olmamasına baxmayaraq ismin cins mənə leksik səviyyədə yetərincə təzahür edilir. Kişi (male), qadın (female) və orta (neuter) isimlər bu dilin leksik tərkibində, lüğətində mühüm yer tutur. İsimlərin kişi cinsi bildirən sözləri kişi cinsinə, qadın cinsi bildirən sözləri qadın cinsinə aid olunur.

Qalan bütün isimlər orta cinsə şamil edilir. İngilis dilində kişi və qadın cinsinə aid oluna isimlər struktur baxımından üç prupa bölünürlər.

1) Sadə isimlər

2) Düzəltmə isimlər

3) Mürəkkəb isimlər.

1. Sadə quruluşlu kişi və qadın cinsli isimlər yalnız bir kökdən ibarət olur.

Məsələn: kişi cinsində: *man, boy, husband, uncle* və s., qadın cinsində: *woman, girl, wife, ant* və s..

2. Düzəltmə quruluşlu kişi və qadın cinsli isimlər analitik - flektiv quruluşlu ingilis dilində sözdüzəldici şəkilçilərin vasitəsilə düzəlir. Bu söz düzəldici şəkilçilər ingilis dilinə əsasən fransız dilindən keçmiş və qeyri-məhsuldar şəkilçilərdir. Belə şəkilçilər əsasən kişi cinsli isimlərdən müvafiqqadın cinsli isimlər əmələ gətirir.

Məsələn:

- *ess* - Bu şəkilçi kişi cinsli isimlərlə artırılaraq qadın cinsli isimlər əmələ gətirir:

actor - actress; host - hostess; poet - poetess; prince - princess; emperor - empress;

peer - peeress; duke - duchess; count - countess; waiter - waitress və s.

- *ine - hero (qəhrəman) - heroine (qəhrəman (qadın c.))*

- *ette - usher (teatrda bilet yoxlayan kişi) - usherette (bilet yoxlayan qadın);*

cosmonette

- *rix - testate [testit] - (miras qoyan kişi) - testatrix (miras qoyan qadın)*

Bu şəkilçilərdən başqa ingilis dilində fel və isim köklərinə əlavə olunaraq kişi cinsli isimlər əmələ gətirən məhsuldar şəkilçi -er və onun variantı (-or) düzəltmə isimlər əmələ gətirir: *actor* (aktyor); *widower* (dul kişi); *lover* (məşuq); *waiter* (xörəkpaylayan kişi) və s.

3) Mürəkkəb quruluşlu kişi və qadın cinsli isimlər iki və daha artıq sözün birləşməsindən yaranır və əmələ gəlmə üsullarına görə fərqlənirlər. Belə ki, bu tip isimlərin bəzisi iki sözün birləşib işlənməsindən, digərləri isə defis ilə yazılması yolu ilə yaranır. Buna görə də bu mürəkkəb isimlər iki növə ayrılır:

1) Bitişik yazılanlar: İki sözün bir-birinə yanaşma əlaqəsi ilə yanaşılıb birləşməsindən yaranır. Məsələn:

Kişi cinsli isimlər: *grandson, stepfather, stepson, fosterfather, godfather, godson, sportsman.*

Qadın cinsli isimlər: *grammother, granddaughter, stepmother, stepdaughter, fostersister, godmother, goddaughter, sportswoman.*

DİL VƏ ƏDƏBİYYAT.

2) Defislə yazılan kişi və qadın cinsli isimlər iki və üç sözdən yaranır.

Məsələn:

Kişi cinsli isimlər: *father-in-law, brother-in-law* və s.

Qadın cinsli isimlər: *mother-in-law, sister-in-law* və s.

İngilis dilində kişi və qadın cinsli isimlər ifadə etdikləri mənə və aid olduqları siniflərə görə aşağıdakı qruplara bölünürlər.

I. İnsan anlayışı bildirən isimlərdə cins mənəsi. Bu isimlər də öz növbəsində yarımqruplara bölünürlər:

1) Qohumluq mənəsi bildirənlər: kişi cinsi: *father, brother, son, husband, nephew, heir, uncle, grandfather, grandson, father-in-law, brother-in-law, son-in-law*; qadın cinsi: *mother, sister, daughter, wife, niece, heiress, aunt, grandmother, granddaughter, mother-in-law, sister-in-law, daughter-in-law*.

2) Ümumi cins fərqi bildirən isimlər: kişi cinsi: *man, boy, fellow, lad, kid, male*; qadın cinsi: *woman, girl, amid, lass, dame, female*.

3) Zadəgan titulu bildirən isimlər: kişi cinsi: *king, prince, baron, count, tzar, duke, peer, emperor, marguess*; qadın cinsi: *queen, princess, baroness, countess, tzarina, duchess, peeress, empress, marchioness*.

4) Nigah prosesi ilə bağlı isimlər: kişi cinsi: *bridegroom (bəy), fiance (bəy –toya qadər), lover (məşuq, sevgili), windower (dul kişi), birdesman (bəyin sağ dişi), bachelor (subay kişi)*; qadın cinsi: *bride (gəlin - toyda), fiansee (gəlin - toya qadər), sweetheart (sevgili), widow (dul qadın), spinster (ərə getməmiş qız, qarımış qız), bridesmaid (gəlinin sağdişi)*.

5) Müxtəlif əlaqələr əsasında yaranan isimlər: kişi cinsi: *godfather - xaç atası, godson - xaç oğulluğu, stepfather - ögey ata, stepson - ögey oğul, foster father –atalıq, foster brother - süd qardaşı*; qadın cinsi: *godmother - xaç anası, goddaughter - xaç qızlığı, stepmother - ödey ana, stepdaughter - ögey qız, foster mother - analıq, foster sister - süd bacısı*.

6) Nəciblik, alicənablıq bildirən isimlər: kişi cinsi: *gentleman, knight (cəngavər)*; qadın cinsi: *lady (xanım)*.

7) Müraciət forması kimi işlənən isimlər: kişi cinsi: *mister (Mr.)*; qadın cinsi: (ərə getməmiş qıza müraciətdə işlənir), *mistress* (ərə getmiş qadına müraciətdə işlənir, (Mrs.)).

8) Peşə bildirən isimlər: kişi cinsi: *actor, waiter, poet, milker (süd sağan kişi), salesman (satıcı kişi), cowboy (çoban), cowherd (çoban), policeman (polis), craftsman (sənətkar), sculptor (heykəltəras), sportsman (idmançı)* və s.; qadın cinsi: *actress, waitress, poetess, nurse, (təbb bacısı), midwife (akuşer), needle woman (dərzi), saleswoman (satıcı qadın)*.

9) Sahiblik bildirən isimlər: kişi cinsi: *host (ev sahibi), landlord (torpaq sahibi)*; qadın cinsi: *hostess (ev sahibəsi), landlady (torpaq sahibəsi)*.

II. Heyvan anlayışı bildirən isimlərdə cins mənəsi: erkək cinsli: *lion (şir), tiger (pələng), boar (donuz), bick (maral), bull (kə, öküz), ram (qoç), dog (it)*; dişi cinsli: *lioness (dişi şir), tigeress (dişi pələng), sow (dişi sonuz), dol (dişi maral), cow (inək), ewe (qoyun), bitch (dişi it)*.

III. Quş anlayışı bildirən isimlərdə cins mənəsi: erkək cinsli: *cock (xoruz), cockerel (beçə), drake (ördək), gander (qaz)*; dişi cinsli: *hen (toyuq), pullet (fərə), duck (ördək), goose (qaz)*.

İngilis dilində isimlərdə cins mənəsi göstərmək üçün ismin qarşısına onun cinsini göstərə biləcək sözlər yazılır. Kişi və qadın cinsinin göstəricisi ola biləcək bu sözlərin yaranmasının öz səciyyəvi cəhətləri var. Belə isimlərin yaranmasında vastəçi olacaq sözlər bunlardır.

1) *Man, woman, maid, boy, girl, he, she* sözləri cins mənəsi göstərmək üçün əsasən peşə yönli sözlərin qarşısında işlənir:

kişi cinsi: qadın cinsi:

man - teacher woman - teacher

man - doctor woman - doctor

boy - friend girl - friend

he - cousin she - cousin

2) “*Male*”, “*female*”, “*he*”, “*she*” sözləri heyvan mənəli isimlərin cinsini göstərmək üçün onların qarşısında işlənir:

kişi cinsi: qadın cinsi:

male - elephant female - elephant

he - wolf she - wolf

male - frog (qurbağa) female - frog

3) İnsan adları heyvan mənşəli isimlərin cinsini göstərmək üçün onların

qarşısında cins göstəricisi kimi işlənir.

kişi cinsi: qadın cinsi:

Jack - ass (eşşək) Jenny - ass

Tom - cat Tabby - cat

Billy -goat Nanny - goat

4) “*Cock*” və “*hen*” sözləri quşların cinsini göstərmək üçün quş adlarının

qarşısında nə sonunda işlənir.

kişi cinsi: qadın cinsi:

cock - sparrow (erkək sərçə) hen - sparrow (dişi sərçə)

cock - pheasant (erkək qırqovul) hen - pheasant (dişi qırqovul)

heath - cock (erkək tetra quşu) heath - hen (dişi tetra quşu)

peacock - (erkek tovuz quşu) peahen - (dişi tovuz quşu)

İngilis dilində quş, balıq, heyvan adları, mücərrəd isimlər orta (neuter) cinsə aid edilir. Ancaq müəyyən qrup isimlərin cins mənəsi ilə bəzi ənənəvi əlaqələri mövcuddur. Bu hal cümlə daxilində ismin əvəzicisi kimi əvəzliliklər işləniləndə təzahür edir. Məsələn:

1) “*Sun*” (günəş) kişi cinsinə aid edilir.

It is pleasant to watch the sun and his chariot of gold.

2) “*moon*” və “*earthly*” qadın cinsinə şamil edilir.

It is pleasant to watch the moon in her chariot of pearl.

At first the earth was large, but every moment she grew smaller.

3) Gəmi adları qadın cinsinə aid edilir.

(ship, boat, steamer, ice - breaker, cruiser, etc)

The new ice - breaker has started on her maiden voyage/

4) Nəqliyyat vasitələrinin (car, carriage, coach) adları qadın cinsinə aid edilir.

Bu hal ən çox bu vasitələrin sahibləri tərəfindən haqlarında danışıqları anda mümkündür.

She is a fine car.

4) Ölkə adları əsasən qadın cinsinə aid edilir.

England is proud of her poet; Azerbaijan is famous for her oil.

Ümumiyyətlə, bəzən heyvan adları və məcraəd isimlərin situasiya içərisində cins mənası kəsb etməsi halına təsadüf etməsi mümkündür. Belə halda güc, qüvvət, dəhşət, vahimə bildirən sözlər kişi cinsinə; zəiflik, zəriflik, gözəllik ifadə edən isimlər qadın cinsinə aid edilir. Bu halda ancaq kontekst daxilində mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Arnold I.V. "The English Word" Moskva «Высшая школа» 1986.

2. Əsədova M.N. "İngiliscə - Azərbaycanca tematik sözlər lüğəti", Bakı, Nurlan - 2001.

3. Blokh M.Y. "A Course in Theoretical English Grammar", Moscow - Vishay Shkola - 2000.

4. Gordon E.M., Krylova I.P. "A Grammar of Present Day English", Moscow - Vishay Shkola - 1980.

5. Коврина Н.А., Корнеева Е.А., Оссовская М.И., Тузеева К.А.

«Грамматика Английского языка». С.Петербург - Союз - 1999.

6. Məmmədov H., Axundov A., "Dilçiliyə giriş" Bakı - Maarif - 1980.

7. Möhsün Nağısovlı. "Azərbaycan dili". Bakı, 1999.

8. Ə. Dəmirçizadə və D. Quliyev: Azərbaycan dilinin qrammatikası, Bakı, 1938

9. Смиринский А.И. «Лексикология Английского языка», Москва – 1956.

Açar sözlər: İsim, ingilis dili, cins kateqoriyası

Key words: Noun, english language, category.

Ключевое слова: существительное, английском язык, категория род.

The category of gender in English

Summary

This article deals with the Category of Gender in Modern English. The author proves it as a lexical category but not a grammatical category. She also mentions the borrowed French gender suffix endings with the examples used in English language. The article also speaks about the simple and compound nouns, the use of the category of gender in relations and analyses the English words such as "*man, woman, maid, boy, girl, he, she*" which are used with the category of gender.

Категория рода в английском языке

Резюме

В статье описываются категории рода в современном английском языке. Автор отличает, что категория рода является лексической категорией а не грамматической. В тоже время автор доказывает, а наличии взаимоственных французских грамматических родовых окончаний, которые используются в современном английском языке, и приводит свои примеры. В статье также рассматриваются простые и сложные существительные, употребление категория рода в родственных отношениях и анализируются английские слова как "*man, woman, maid, boy, girl, he, she*" которые употребляется с категориям рода.